

küfür ve dalâletle suçlayanlara mukabelede bulunmuştur. Ancak muhataplarının, sahabeye hakaret etmek için kullandıkları ağır ifadeleri onlara karşı kullanmamıştır.

Sahabeye sebbin hükmünü ele aldığı için müellif, bu risalede doğal olarak Şîa'nın sahabeye karşı takındığı tavrı tenkit etmiştir. Ancak hem meşihat makamının raporunda hem de kitabın giriş kısmında belirtildiği gibi bu eser, Lahor'da ortaya çıkan ve sahabeye sebbeden bir grup hakkında Âlûsî'ye yöneltilen sorular üzerine telif edilmiştir. Buna rağmen Bağdat'taki Caferîler, söz konusu risalenin, kendileri aleyhine telif edildiğini ve bu kitaptan dolayı Sünnîlerin, Şîilere düşman olduğunu iddia etmişlerdir. Bu da Irak'ta Caferîliğin hızla yayıldığı bir dönemde şikâyet konusu edilen eserin muhtevasının çarpıtılarak bölgedeki Caferî toplumu, Sünnîlere karşı tahrik etmek için kullanıldığını göstermektedir.

Abdullah POŞ

(Yrd. Doç. Dr., Iğdır Üniv. İlahiyat Fak.)

Abbas İkbâl Aştıyâni'nin **Hanedân-e Nevbahtî** Adlı Eseri

Makâlât ve fırak türü eserler, erken dönem Şîa'nın tarihi hususunda bize zengin malzeme sunmaktadır. Bu eserlerden birisi de *Fıraku's-Şîa*'dır. Şîa tarihi ve Şii fırkalar hususunda hem ilk ve hem de en önemli bilgiler eserin yazarı Ebu Sehl Nevbahtî tarafından aktarılmaktadır. Öte yandan varsayılan Kaim Mehdi'nin vekilleri arasında da Nevbahtilerin ismi geçmektedir. Bu bağlamda Nevbahti-

lerin tarihini bilmek Şîa tarihi açısından da önem arz etmektedir. İşte bu çalışmada Nevbahtilerin özellikle de Ebu Sehl Nevbahti ve *Fıraku'ş-Şîa* adlı eseri hakkında çok önemli tahkikatlardan Abbas İkbâl Aştîyânî'nin¹ *Hanedân-e Nevbahtî* isimli eserini tanıtacağız.²

Eser on üç sayfalık Mukaddime ve on beş Fasil'dan oluşmaktadır. Mukaddime'nin ilk kısmında tarihi konular içinde dinler ve mezhepler tarihinin özel bir yerinin bulunduğu ve konusu itibarıyla insanların her zaman dikkatini çeken bir alan olduğundan bahsedilerek, insanların farklı mezheplere yönelmesinin tarihi ve sosyolojik boyutu üzerinde durulmaktadır. Yazar, dinler ve mezhepler hakkında ilk müelliflerin Müslümanlar olduğunu ifade ederek, Makâlat, Ârâ, Diyanât, Milel ve Nihal konusundaki ilk eser yazarlarının Mutezîli kelamcılar olduğunu söylemektedir. Yine bu kısımda farsların İslam'ı kabul etmeleri ve daha sonra Şîi olmalarının sebepleri hakkında mülâhaza yürütülmekte ve Farsların İslam'a ve Şîiliğe olan hizmetleri anlatılmaktadır.³

Mukaddime'nin ikinci kısmında Nevbatî ailesinin etnik kökeni konu edinilmiştir. Ailenin İran kökenli, ilimle iştigal eden büyük bir aile olduğu, İslam'ı kabul ederek Abbasi halifelerine ve Müslüman emirlerine hizmet ettikleri vurgulanmaktadır (ss. 1-4).

Yazar, Nevbahtî ailesinin dîni kimliği üzerinde araştırmalar yaparak tarihi kaynaklarda onların ilk dedelerinin Zerdüşî dinine bağlı olduğunu ve ikinci Abbasi halifesi Mansur (h. 136-158) za-

¹ Abbas İkbâl Aştîyânî 1277/1898 yılında İran'da dünyaya gelmiş 1334/1955 yılında vefat etmiştir. Edebiyat Fakültesini Sorbon'da okumuştur. Aştîyani bir dönemi İran'ın Türkiye Büyükelçiliğinde Kültür Ataşesi olarak görev yapmıştır. Edebiyatçı olması ile birlikte tarih ve özellikle İslam Mezhepleri Tarihi özel ilgi duymuştur. Bundan dolayıdır ki bu konuda önemli hizmetleri bulunmaktadır. Çalışmalarından bazılarını burada belirtmek yerinde olacaktır. 1. Ebu'l-Meâlî Muhammed el-Hüseynî el-Alevî'nin *Beyanü'l-Edyan*, tsh., A.İ. Aştîyani, Meclis Matbaası, Tahran 1312/1933; 2. Seyyid Murtaza b. Dâî Hasanî Razî'nin *Tabsiratü'l-Avam fi Ma'rifeti Makalati'l-En'am*, tsh., A.İ. Aştîyani, Meclis Matbaası, Tahran 1312/1933; Reşidüddin, V, *Hadaikü's-Sehr fi Dekâiki'ş-Şe'r*", A.İ. Aştîyânî, Tahran 1309/1930; İbn Şahraşub, Reşidüddin Ebu Cafer Muhammed es-Servî, *Meâlmü'l-Ülema*, tsh. A.İ. Aştîyânî, Tahran 1313/1934; Nizamü'l-Mülk, *Siyaset-name*, A.İ. Aştîyânî, Tahran 1320/1941.

² 3. Baskı, Tahran 1357 / 1966.

³ Mukaddime.

manında yaşadıklarını savunmaktadır. Ailenin genelde bu isimle anıldığı, bu nedenle de İslam kaynaklarında *Âl-i Nevbaht*, *Benî Nevbaht* veya *Nevbahtiyun* olarak geçtiği kaydedilmektedir. Halife Mansur'un astronomi ve yıldızlarla ilgili konulara merak ettiği için müneccimleri saraya topladığı, *Âl-i Nevbaht*'ın dedesi Nevbaht'i de saraya davet ederek, onu İslam'ı kabul etmeye davet ettiğinden bahsedilmektedir (ss. 5-7). Yazara göre Nevbaht'iler önce Sünniliğe daha sonra ise Şiîliğe meyletmişlerdir (s. 8).

Nevbaht'i'nin ihtiyarlığı sebebiyle Mansur'un hizmetini idame ettirememesinden ve yerine oğlunu tayin ettirmesinden bahseden müellif, Ebu Sehl'in hilafet merkezinde yaklaşık olarak 25 yıl hizmet ettiğini ve Harun Reşid'in hilafetinin ilk yıllarında vefat ettiğini söylemektedir (s.10-11).

Ebu Sehl, İranlı müneccimlerin ve Eski Pehlevice eserlerin Arapça'ya tercümesini yapmaktaydı. İbn Nedîm eserinde nücum ilmi ile ilgili ona nispet edilen eserlerden yedisinin ismini zikretmektedir. 1. Kitabu Yahbutan. 2. Kitabu el-Falü Nücum. 3. Kitabu'l-Mevalid. 4. Kitabu Tahvili Sinyi'l-Mevâlid. 5. Kitabu'l-Medhal. 6. Kitabu et-Tesbih ve et-Temsil. 7. Kitabu Müntehal min Ekâvili'l-Müneccimin (s.13).

Ebu Sehl'in oğullarından bahsedilen kısımda onların sayılarının kitap, haber ve şiirlerde on kadar olduğunun zikredildiği belirtilmektedir. Onun oğullarının isimleri aşağıdaki gibidir: 1. İsmail, 2. Ebu Eyüp Süleyman, 3. Davud, 4. İshak, 5. Ebu'l-Hasan Ali, 6. Harun, 7. Muhammed. 8. Ebu'l-Abbas Fazl, 9. Abdullah. 10. Hasan (s.15-24).

4. Fasil'da Kelam ilminin ortaya çıkması, ilk mütekellimler ve Müslümanların kendi aralarında dinlerini savunmak için geliştirdikleri metodoloji anlatılmakta, aynı zamanda ilk dönem Şiî âlimlerin birçoğunun Nevbaht'iler'den ilim öğrendikleri vurgulanmaktadır. Örneğin Şeyhu't-Tâife Tûsi (ö.460), Seyyid Murtaza (ö.436), Şeyh Müfid (ö.413), Muhammed Belhî (ö. 367), Ebu'l-Hasan Naşi el-Asker'in (ö. 365) direk olarak ya da dolayısıyla Ebu Sehl İsmail

b. Ali Nevbatî'den (ö.311) ilim tahsil ettikleri, Şeyh Tûsî'nin Seyyid Murtaza'dan, Seyyid Murtaza'nın Şeyh Müfid'den, Şeyh Müfid'in Ebu'l-Ceyş'den Ebu'l-Ceyş'in de Ebu Sehl İsmail'den ders aldıkları hakkında bilgiler verilmektedir (ss. 27-28).

Müellif daha sonra Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan fikir ayrılıklarından bahsetmektedir. Hz. Osman'ın katlinden sonra Müslümanların üç gruba ayrıldıklarını anlatan yazar bu fırkaları şu şekilde açıklamaktadır:

1. İlk fırka Hz. Ali'ye taraftar olanlar ve ona biat edenler,
2. İkinci fırka tarafsızlar olup olayların dışında olanlardırlar. Onlar Müslümanlar arasındaki çatışmalara katılmıyor bundan uzak duruyorlardı. Bu nedenle Mutezile olarak isimlenmişlerdir. Bu fırka daha sonra ortaya çıkan Mutezîle fırkası ile karşılaştırılmamalıdır. Bu fırka hakkında "Sad b. Ebi Vakkas, Abdullah b. Ömer b. el-Hattab, Muhammed b. Mesleme Ensari, Usame b. Zeyd b. Haris Kelbî, Ahnaf b. Kays gibi şahıslardan oluşmaktaydı" denilmektedir.
3. Üçüncü fırka Hz. Osman'ın kanını talep edenler, Hz. Ali'ye muhalefette olanlar ve ona karşı ayaklananlar idi. Bu fırkaya Osmaniyye de denilmekteydi. Liderleri Talha ve Zübeyir, Hz. Ayşe idi (s. 30).

Yine bu Fası'l'da Mutezile fırkası, kolları, beş esas ve Kur'an'ın mahlûk oluşu gibi görüşler ele alınmıştır (ss. 32-48).

Daha sonra "Şîa Fırkası ve İlk Kelamcılar" kısmında, Mutezile'nin ortaya çıkmasından sonra Müslümanların Ehl-i Sünnet yani Ashab-i Hadis ve Rivayet, Şîâ, Havâric, Mutezile ve Mürcie olarak beş fırkaya ayrıldığı ifade edilmektedir (s. 49). Yazar, Şîiliğin başlangıçta üç büyük fırkaya ayrıldığını, bunların da Gulat veya Galıye, İmamiyye ve Zeydiyye olduğunu açıklamaktadır. Bundan sonra Kerbela olayına değinen yazar, bu olaydan sonra İmamiyye'nin iki büyük gruba; Ali b. Hüseyin ve Hz. Fatma grubuna ayrıldığını beyan etmektedir (ss. 50-51).

Müellif Şîa'nın muhtelif fırkalarını da ele almıştır. Müslümanlar

arasında ortaya çıkan ve çok ihtilafli konunun İmamet meselesi olduğunu vurgulayarak bu konudaki diğer İslam fırkalarının görüşlerine yer vermektedir (ss. 51-58). İmamiyye fırkası ve Ebu Cafer Mumin et-Tak, Hişam b. Salem Cevaliki, Hişam b. el-Hakem Ebu'l-Hasan Ali b. Meysem Tomar, Ebu Malik Hadrami, Ebu Cafer Sekkak, Yunus b. Abdu'r-Rahman, Ebu Cafer Haddad Nişaburî, Ebu'l-Havs Basrî, Ebu İsa Varrak, İbn Ravendî, Ebu Cafer b. Kabe' Razi gibi mütekellimler bu kısımda geniş şekilde ele alınmaktadır (ss. 58-96).

İsmail b. Ali'nin anlatıldığı kısımda, onun Gaybet-i Suğra döneminde yaşadığı ve Şia'nın büyüklerinden, reislerinden ve kalamcılarında olduğu ifade edilerek, Ebu Sehl Nevbahtî'nin yöneticiliği, ilmi ve edebi kişiliği, öğrencileri, Ebu Sehl ve Gaybet Meselesi, Ebu Sehl Nevbaht ve Hüseyin b. Mansur Hallac, teliflerinede yer verilmekte (ss. 96-124).

Daha sonra Nevbahtî'nin Şii kelamcı ve müelliflerden olan kardeşi Ebû Cafer Muhammed'in hayatı anlatılmaktadır (s. 124).

Yazar, daha sonra Nevbahti ailesinden Ebu Muhammed Hasan b. Musa'nın hayatı ve eserlerinden bahsederek (s. 125), *Kitabu Reddu Ala Gulat, Kitabu'l-Arâ' ve ed-Diyanat, Fıraku's-Şia* gibi eserleri hakkında geniş şekilde bilgiler vermektedir. *Kitabu Fıraku's-Şia* konusundan bahseden yazar, bu kitabın Ebu Muhammed Nevbahtî'nin olup olmadığı sorusuna karşılaştırmalar yaparak açıklık kazandırmaktadır (ss. 143-160). Sonuçta *Fıraku's-Şia* eserinin Ebu'l-Kasım Sad b. Abdillâh Eş'ari Kummî'ye ait olduğunu belirtir (s.160). Bu açıklamalardan sonra Nevbahtî'nin Şii imam Hasan Askerî'nin vefatından sonra bahsettiği 14 Şii fırkaya yer veriliyor. Mesudî'nin *Kitabu Makalat fi Usuli'd-Diyanat ve Sirru'l-Hayat* eserinde ise 20 fırkanın kaydedildiğini vurgulanmaktadır (ss. 161-165).

Müellif daha sonra, Ebu İshak İbrahim ve onun *Kitabu'l-Yakut* eserinden bahsederek, eserin hiçbir tarih, teracim ve rical eserlerinde yer almadığını belirterek, esere "Allame Hasan b. Mutahhar

Hilli (ö.726) *Envaru'l-Melekût be Şerhi Yakut* adlı şerh yazmıştır", demektedir. Ona göre bundan önce İbn Ebil'l-Hadid ona bir şerh yazmıştır. Fakat onun hakkında her hangi bir bilgi yoktur demektedir. Yazar sonra eserin yazılma dönemine açıklık getirerek, Ebu İshak Nevbahtî'nin kelâmî konular içeren *Kitabu'l-İbtihac* adlı şerhinden söz etmektedir (ss.166-180).

Bundan sonra Nevbahtî ailesinden Ebu Yakup İshak b. İsmail (ö. 322) ve oğlu Ebu'l-Fazl Yakup hakkında bilgiler veren yazar bu iki şahsın Abbasi sarayında nüfuz sahibi ve saray münşilerinden olduğunu söylemektedir (ss.181-192). Ailenin diğer fertlerinden Ebu'l-Hüseyin Ali b. Abbas (h.244-324) ve oğlu Ebu Abdillah Hüseyin (ö. 326) özellikle Bağdat'ın büyük münşî, şair ve ediplerinden Ebu'l-Hüseyin Ali b. Abbas hayatı konu edinilmiştir. İbn Nedim'e göre onun şiirlerinin 200 sayfaya ulaştığını kaydetmektedir. Müellif Ali b. Abbas Nevbahtî'nin hilafet sarayında önemli etkisinin olduğunu belirterek, Âl-i Nevbaht ve Buherî (h. 206-283) arasındaki ilişkilere açıklık getirmiş (ss.196-198), Âl-i Nevbaht'ın taraftarlarından ve Şîî mezhebinden olan İbnu'r-Rumî, Ebu Abdillah Hüseyin b. Ali ve oğlu Ali b. Abbas Nevbahtî'yi de ele almıştır (ss. 198-211).

Müellif Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Ruh'tan (ö.236) bahsederek onun Ebu Sehl İsmail b. Ali'den sonra Nevbahtî sülalesinin en meşhurlarından olduğu, Şîî İmamiyye arasında dini makamının çok yükseklerde olduğu ve On İkinci İmam'ın dört naibinden biri olduğunu beyan etmektedir. Şelmağani ile münakaşasının sebepleri, Şelmağani'nin hayatı, eserleri, fikirleri ve katledildiği de anlatılan konular arasındadır (ss. 212-238). Bununla birlikte Ebu'l-Hasan Musa b. Kibriyai, Ebu Muhammed Hasan b. Hüseyin ve Nevbahtî sülalesinin diğer fertleri hakkında bilgilerin yer aldığını görmekteyiz (ss.239-245).

Eserin son kısmında Şîî fırkalarının isimlerini ve müntesiplerini zikrederek, 165 Şîî fırkasının ismi zikredilmektedir (ss. 246-267).

Kitap, Kavramların, Lakapların ve Fırka İsimlerinin, Tarihi ve

Coğrafi yerlerin Fihristine eserin sonunda ayrıntılı şekilde yer verilmiştir (ss. 268-297).

Sonuç olarak şunu söyleye biliriz; *Hanedân-e Nevbahti* eseri Nevbahti sülalesi hakkında yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biridir. Muhtemelen eserin dilinin Farsça olması ve İran'da yayınlanmış olması az tanınmasına neden olmuştur. Hatta eserin bir dönem yasaklandığı hakkında da çeşitli bilgiler var. Aştıyani, Nevbati sülalesinin İran coğrafyasından olduğunu dile getirerek böylece Şîîliğin gelişim sürecinde bu ailenin ciddi rolü bulunduğunu vurgulamaktadır. Şîîlik üzerine yapılan çalışmalarda bu ve benzeri bilgilerin kullanılması yeni bakış açılarının oluşmasında ve tarihi yeniden değerlendirmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan İslam Mezhepleri Tarihinde şahıslar üzerine yoğunlaşmak geçmiş dönemin daha da doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Müellif bu hususa çok titiz yaklaşmış, eserinde şahıslar üzerine ciddi şekilde yoğunlaşmış ve incelediği her şahıs hakkında dolgun bilgiler vermiştir.

Bu bağlamda *Hanedân-e Nevbahti* eserinin ileri tarihlerde tercüme edilerek Türkçemize kazandırılması Mezhepler Tarihi araştırmalarına ciddi katkı sağlayacağı inancını taşımaktayız.

Şahin AHMETOĞLU

(Yrd. Doç. Dr., Iğdır Üniv. İlahiyat Fak.)

